

MILLIY IQTISODIYOTNI TAHLIL QILISHDA QO'LLANILADIGAN ASOSIY KO'RSATKICHLAR

Naimova Nargiza Akbarovna

Osiyo xalqaro universiteti

Bobojonova Madina Jumaniyoz qizi

Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya: Mamlakat yalpi ichki mahsulotini tashkil etuvchi barcha tarkibiy qismlardan tashqi savdo balansi alohida ahamiyatga ega. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning xorijiy mamlakatlarga sotadigan tovarlar va xizmatlarning umumiy qiymati mahalliy iste'molchilar sotib oladigan xorijiy tovarlar va xizmatlarning umumiy qiymatidan oshsa, mamlakatning yalpi ichki mahsuloti o'sish tendentsiyasiga ega. Bunday vaziyat yuzaga kelganda, mamlakatda savdo profitsiti borligi aytiladi.

Kalit so'zlar: Yalpi ichki mahsulot (YaIM), Sof ichki mahsulot (SIM), Yalpi milliy daromad (YaMD), Sof milliy daromad (SMD), shaxsiy daromad (ShD), Shaxsiy tasarrufidagi daromad (ShTD), Iste'mol (C), Jamg'arish ko'rsatkichlarining hajmi, o'sish sur'atlari, Harakatlar strategiyasi, tovar bozorlari, tashqi bozorlar, eksport salohiyati, Jahon iqtisodiyotining globallashuvi, boshqaruv mexanizmi.

Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishini tahlil qilish, milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi muammolarni aniqlash hamda uni yanada rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqarish uchun bir qator iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

Hukumat statistik raqamlardan rivojlanish darajasini monitoring qilish va iqtisodiy siyosatni shakllantirish maqsadida foydalanadi.⁸ Alohida firmalar faoliyatiga baho berishda qo'llaniladigan ko'rsatkichlardan farqli tarzda bu ko'rsatkichlar milliy iqtisodiyotning barcha sub'ektlari faoliyatiga umumiy baho berish, makroiqtisodiy tahlil o'tkazish, mamlakat iqtisodiyotining jahon xo'jaligida raqobatga bardoshliligi darajasini aniqlash imkonini beradi.

Bu ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

(S) Yalpi ichki mahsulot (YaIM), Sof ichki mahsulot (SIM), Yalpi milliy daromad (YaMD), Sof milliy daromad (SMD), shaxsiy daromad (ShD), Shaxsiy tasarrufidagi daromad (ShTD), Iste'mol (C), Jamg'arish ko'rsatkichlarining hajmi va o'sish sur'atlari;

- ❖ iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishi;
- ❖ mamlakat eksporti va importi hajmi, tarkibi, YaIMdagi ulushi va o'sish suratlari;
- ❖ resurslardan foydalanishning samaradorligini xarakterlovchi ko'rsatkichlar (Mehnat unumdorligi, Fond qaytimi);
- ❖ davlat budjeti taqchilligi, deflator, iste'mol baholari indeksi, inflatsiyaning o'sish

sur'atlari;

- ❖ ishsizlik darajasi va ishsizlar soni, aholining ish bilan bandlikdarajasi;
- ❖ aholining moddiy ne'matlar va xizmatlar iste'moli hajmi, ularning jamg'armalari, ish haqining quyi miqdori va boshqalar.

Davlat budjeti taqchilligi va inflatsiya sur'ati kabi ko'rsatkichlar umumiy makroiqtisodiy vaziyatga baho berishda qo'llanilsa, YaIM, SIM, YaMD, SMD, ShD, ShTD, C, S ko'rsatkichlari milliy ishlab chiqarishning parametrlarini va dinamikasini tahlil etishda foydalaniladi. Bu ko'rsatkichlar iqtisodiyotning barcha sub'ektlari

faoliyatlari natijasi sifatida aniqlanib, ularni hisoblashning asosini Milliy hisobchilik tizimi(MHT) tashkil etadi. MHT mamlakat buxgalteriyasi vazifasini o'tagani holda uning standartlaridan kelib chiqqan holda makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni hisoblash, mamlakatlararo taqqoslovlarni amalga oshirish imkonini beradi.

Mamlakat iqtisodiyotining haqiqiy holatini o'rganish, unga tizimli baho berish uchun yuqorida sanab o'tilgan barcha ko'rsatkichlardan foydalanish zarur, aks holda bir tomonlama yondoshuvga yo'l qo'yilishi mumkin. Mamlakat yalpi ichki mahsulotining hisobi barcha xususiy va davlat iste'moli, davlat xarajatlari, investitsiyalar, xususiy inventarlarga qo'shimchalar, to'langan qurilish xarajatlari va tashqi savdo balansini o'z ichiga oladi. Eksport qiymatga qo'shiladi va import olib tashlanadi.

Agar teskari vaziyat yuzaga kelsa, ya'ni mahalliy iste'molchilarning xorijiy mahsulotlarga sarflagan miqdori mahalliy ishlab chiqaruvchilarning xorijiy iste'molchilarga sotishi mumkin bo'lgan umumiy summasidan katta bo'lsa, bu savdo taqchilligi deyiladi. Bunday vaziyatda mamlakat yalpi ichki mahsuloti pasayish tendentsiyasiga ega.

YaIM nominal yoki real asosda hisoblanishi mumkin, ikkinchisi inflyatsiyani hisobga oladi. Umuman olganda, real YaIM uzoq muddatli milliy iqtisodiy ko'rsatkichlarni ifodalashning eng yaxshi usuli hisoblanadi, chunki u doimiy dollardan foydalanadi.

Aytaylik, bir mamlakatda 2012-yilda nominal YaIM 100 milliard dollarni tashkil qildi. 2022-yilga kelib uning nominal YaIM 150 milliard dollargacha o'sdi. Xuddi shu davrda narxlar ham 100% ga oshdi. Ushbu misolda, agar siz faqat nominal YaIMga qarasangiz, mamlakat iqtisodiyoti yaxshi ishlayotganga o'xshaydi. Biroq, real YaIM (2012 yil dollarida ifodalangan) atigi 75 milliard dollarni tashkil etadi, bu esa real iqtisodiy ko'rsatkichlarning umumiy pasayishi haqiqatda shu vaqt ichida sodir bo'lganligini ko'rsatadi. Nominal YaIM - bu iqtisodiyotdagi iqtisodiy ishlab chiqarishni baholash bo'lib, uning hisobiga joriy narxlarni o'z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytganda, u inflyatsiyani yoki narxlarning o'sish sur'atini yo'qotmaydi, bu esa o'sish ko'rsatkichini oshirishi mumkin.

Nominal YaIMda hisobga olinadigan barcha tovarlar va xizmatlar o'sha yili ushbu tovarlar va xizmatlar haqiqatda sotilgan narxlarda baholanadi. Nominal YaIM milliy

valyutada yoki AQSh dollarida valyuta bozoridagi ayirboshlash kurslari bo'yicha mamlakatlar YaIMni sof moliyaviy ko'rinishda solishtirish uchun baholanadi.

Nominal YaIM bir yil ichida ishlab chiqarilgan turli choraklarni solishtirganda foydalaniladi. Ikki yoki undan ortiq yillik YaIMni solishtirganda real YaIM ishlatiladi. Buning sababi shundaki, inflyatsiya ta'sirini olib tashlash, turli yillarni taqqoslashda faqat hajmga e'tibor qaratish imkonini beradi. Real YaIM - bu iqtisodiyot tomonidan ma'lum bir yilda ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar sonini aks ettiruvchi inflyatsiyaga moslashtirilgan ko'rsatkich bo'lib, inflyatsiya yoki deflyatsiya ta'sirini vaqt o'tishi bilan ishlab chiqarish tendentsiyasidan ajratish uchun narxlar yildan-yilga o'zgarmasdir. YaIM tovar va xizmatlarning pul qiymatiga asoslanganligi sababli, u inflyatsiyaga duchor bo'ladi.

Narxlarning ko'tarilishi mamlakat yalpi ichki mahsulotini oshirishga olib keladi, ammo bu ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar miqdori yoki sifatining har qanday o'zgarishini aks ettirmaydi. Shunday qilib, iqtisodiyotning nominal YaIMga qarab, bu ko'rsatkich ishlab chiqarishning real kengayishi yoki shunchaki narxlarning ko'tarilishi tufayli o'sganligini aniqlash qiyin bo'lishi mumkin.

Iqtisodchilar iqtisodiyotning real yalpi ichki mahsulotiga erishish uchun inflyatsiyani moslashtiruvchi jarayondan foydalanadilar. Iqtisodchilar inflyatsiya ta'sirini bazaviy yil deb ataladigan mos yozuvlar yilida ustun bo'lgan narxlar darajasi uchun har qanday yilda ishlab chiqarishni moslashtirishi mumkin. Shu tariqa mamlakatning yalpi ichki mahsulotini bir yildan ikkinchi yilga solishtirish va real o'sish bor-yo'qligini ko'rish mumkin.

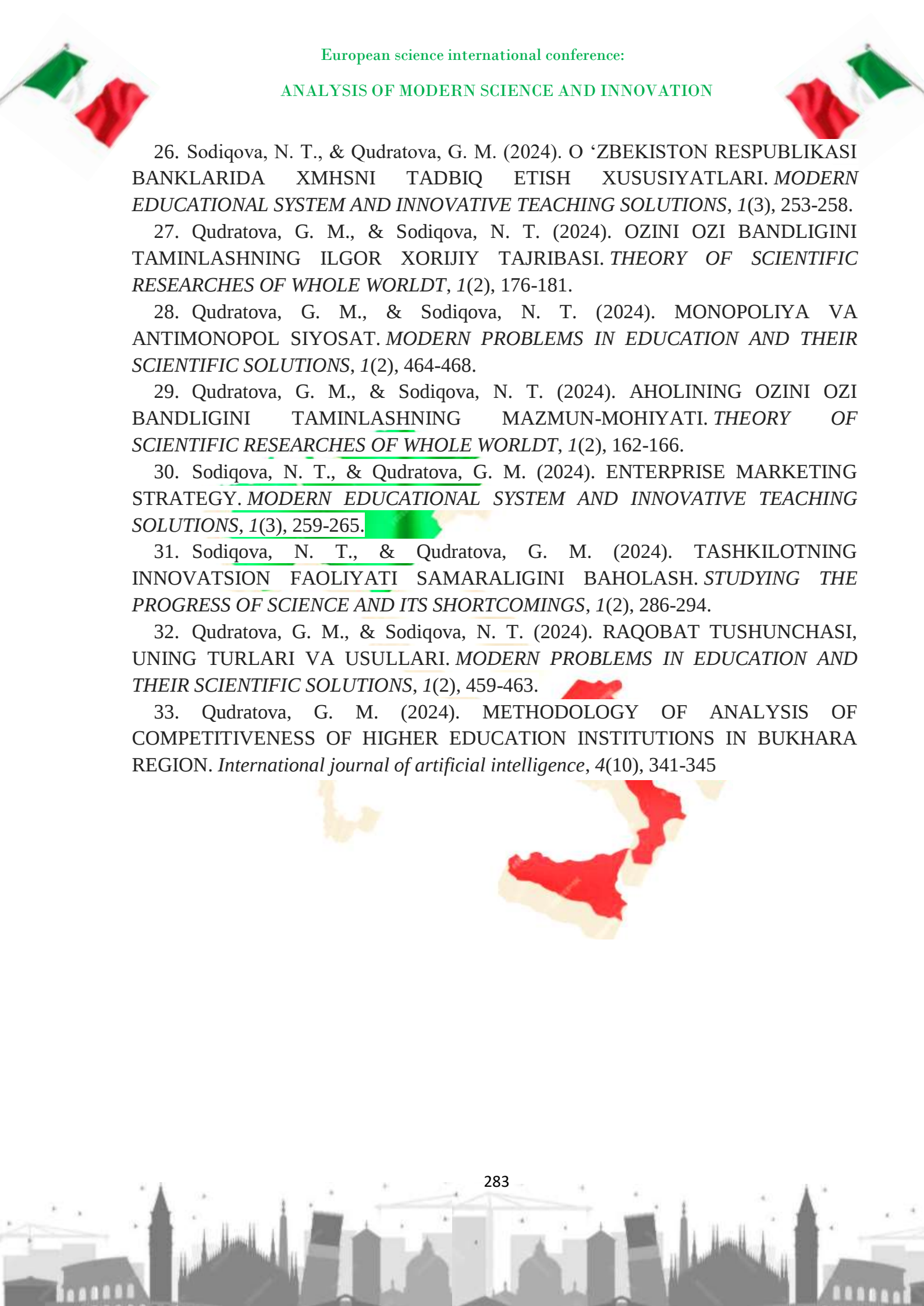
Haqiqiy YaIM joriy yil va bazaviy yil o'rtasidagi narxlar farqi bo'lgan YaIM narxlari deflyatori yordamida hisoblanadi. Misol uchun, agar narxlar bazaviy yildan beri 5% ga oshgan bo'lsa, deflyator 1,05 ni tashkil qiladi. Nominal YaIM ushbu deflyatorga bo'linadi va real YaIM hosil qiladi. Nominal YaIM odatda real YaIMdan yuqori, chunki inflyatsiya odatda ijobiy raqamdir.

Haqiqiy YaIM bozor qiymatining o'zgarishini hisobga oladi va shu bilan ishlab chiqarish ko'rsatkichlari o'rtasidagi farqni yildan-yilga qisqartiradi. Agar mamlakatning real YaIM va nominal YaIM o'rtasida katta tafovut mavjud bo'lsa, bu uning iqtisodiyotida sezilarli inflyatsiya yoki deflyatsiya ko'rsatkichi bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akbarovna, N. N. (2024). GLOBALLASHUV SHAROITIDA INVESTITSION FAOLLIKNI OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR. *Gospodarka i Innowacje.*, 54, 107-112.
2. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. (2024). QISHLOQ XO 'JALIGINI KLASSTERLASHNING XORIJIY TAJRIBASI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 65-71.
3. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. A. (2024). O'ZBEKISTONDA FRILANSERLIK VA AUTSORSERLIKNING RIVOJLANISH DARAJASI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 72-77.
4. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. A. (2024). AHOLINING O'ZINI OZI BANDLIGINI TA'MINLASHDA AUTSORSING YANGI SHAKLINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 59-64.
5. Akbarovna, N. N. (2024). DAVLAT BOSHQARUV ORGANLARI-MA'MURIY HUQUQ OBYEKTI SIFATIDA. *Gospodarka i Innowacje.*, 47, 371-377.
6. Akbarovna, N. N. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SOHALARDA VA ELEKTRON TIJORAT RIVOJLANISHIDA MAMLAKATNING IQTISODIY SALOHIYATI.
7. Akbarovna, N. N. (2024). DAVLAT SOLIQ QO 'MITASINING AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI RAQAMLASHTIRISH STRATEGIYASI.
8. Naimova, N. (2024). STRATEGY OF MARKETING RESEARCH. *Modern Science and Research*, 3(5), 306-312.
9. Nargiza, N. (2023). THE ROLE OF PROPERTY RELATIONS IN SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(12), 889-893.
10. Akbarovna, N. N. (2024). Oliy Ta'lim Muassasalarining Innovatsion Faoliyat Natijalarini Tijoratlashtirish Muammolari Va Ularni Hal Etish Yo 'Llari. *Miasto Przyszłości*, 54, 857-866.
11. Akbarovna, N. N. (2023). MULKCHILIK MUNOSABATLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI.
12. Naimova, N. (2024). THE COUNTRY'S ECONOMIC POTENTIAL IN DIGITAL ECONOMY AND E-COMMERCE DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 3(2), 234-239.
13. Akbarovna, N. N. (2023). BULUTLI HISOBLASH TEXNOLOGIYALARINING IQTISODIYOTDA TURGAN ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 517-520.

14. Akbarovna, N. N. (2024). KORXONADA MEHNAT FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING MOHIYATI VA ASOSLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 49, 133-141.
15. Akbarovna, N. N. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TURIZIMNING O'RNI NAZARIY USLUBIY ASOSLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 63-70.
16. qizi Bobojonova, M. J. (2023). AGROTURIZMNING IQTISODIYOTDA O'RNI, SALOHIYATI VA INFRATUZILMASINI YAXSHILASH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(8), 48-52.
17. Jumayeva, Z. B., & Bobojonova, M. J. (2024). TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI MARKETINGNI QO'LLASHNING KONSEPTUAL ASOSLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 93-99.
18. Jumayeva, Z. B., & Bobojonova, M. J. (2024). KORXONALARNING BOZORDAGI FAOLIGINI BAHOLASHDA ANSOFF MATRISASINI QO'LLASH: AFZALLIKLARI VA USTUNLIKLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 100-106.
19. Jumayeva, Z. B., & Bobojonova, M. J. (2024). TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI MARKETINGNI QO'LLASHNING KONSEPTUAL ASOSLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 93-99.
20. Otkirovich, N. S. (2024). Yashil Iqtisodiyotda Raqamli Transformatsiya. *Miasto Przyszłości*, 54, 1356-1364.
21. Solijonov, S., To'Rayev, T., Bobojonova, M., Tojimatova, S., & Xoldorova, X. (2022). ISSIQXONA SHAROITIDA BODRING NAVLARINI O'SISH RIVOJLANISH VA HOSILDORLIGIGA EKISH MUDDATLARINI TA'SIRI. *Science and innovation*, 1(D7), 251-254.
22. Solijonov, S., Bobojonova, M., Xoldorova, X., To'Raev, T., & Tojimatova, S. (2022). ЛАЛМИКОР ДЕХҚОНЧИЛИКДА БЕДА “АРИДНАЯ” НАВИНИНГ УРУҒЧИЛИГИ. *Science and innovation*, 1(D7), 255-258.
23. Solijonov, S., To'rayev, T., Bobojonova, M., & Xoldorova, S. T. X. (2022). THE EFFECT OF PLANTING TIME ON GROWTH DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF CUCUMBER VARIETIES IN GREENHOUSE CONDITIONS. *Science and Innovation*, 1(7), 251-254.
24. Sodiqova, N. T., & Quدراتova, G. M. (2024). KORXONADA ISH HAQI TO'LASH TIZIMLARI VA SHAKLLARI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 279-285.
25. Sodiqova, N. T., & Quدراتova, G. M. (2024). STAGES OF BUSINESS VALUATION. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 167-175.

- 
26. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANKLARIDA XMHSNI TADBIQ ETISH XUSUSIYATLARI. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 253-258.
27. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). OZINI OZI BANDLIGINI TAMINLASHNING ILGOR XORIJIY TAJRIBASI. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 176-181.
28. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). MONOPOLIYA VA ANTIMONOPOL SIYOSAT. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(2), 464-468.
29. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). AHOLINING OZINI OZI BANDLIGINI TAMINLASHNING MAZMUN-MOHIIYATI. *THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD*, 1(2), 162-166.
30. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). ENTERPRISE MARKETING STRATEGY. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(3), 259-265.
31. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). TASHKILOTNING INNOVATION FAOLIYATI SAMARALIGINI BAHOLASH. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 286-294.
32. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). RAQOBAT TUSHUNCHASI, UNING TURLARI VA USULLARI. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(2), 459-463.
33. Qudratova, G. M. (2024). METHODOLOGY OF ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BUKHARA REGION. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 341-345